TIPOLOGII ȘI NIVELURI DE ANALIZĂ ALE PLEDOARIEI JUDICIARE

CZU: 81`42:34 **DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7620099**

Cristina Crucirescu

ORCID 0000-0002-0551-3257

Universitatea de Stat din Moldova

This paper offers a lexical, semantic and aesthetic analysis perspective of one of the most representative types of defence speeches, rich and generous to explore from the point of view of its evolution from written to oral forms, distinguished by a lot of marks of improvisation and expressive features. The notion of ''plea'' in its lexical, semantic, stylistic and aesthetic aspects reveals curious, interesting and new facts about the judicial power of language. In this context, a large collection of judicial writings from the XVth to XXth centuries, belonging to the french judicial history proves the influence of philosophical thinking on different types of texts of law, defence speeches or pleas. Their structure is basically distinguished by the a large use of philosophemes – atemporal inalterable marks having the quality of being uninfluenced, unchanged and ungoverned by time.

Key-words: *defence speech, plea, argumentative speech, judicial power of language, philosopheme.*
Cuvinte-cheie*: discurs de apărare, pledoarie, discurs argumentativ, puterea judiciară a limbii, filozofem.*

Dincolo de caracterul utilitar al discursurilor judiciare, fie că e vorba de discursul acuzatorului, al judecătorului sau al avocatului, istoria Franței atestă cele mai elocvente exemple de texte judiciare, pledoarii celebre, a căror valoare lexicală, semantică și estetică rămâne incontestabilă.

În acest articol, vom atribui noțiunii de *pledoarie* noi direcții de cercetare, axându-ne și pe analiza tendințelor filosofice venite din istoria judiciară a Franței - o veche democrație cu tradiții bine ancorate civilizațional, ce au contribuit la conturarea unui stil oratoric inovator.

Ne vom bizui în această perspectivă pe ideea că orice democrație contemporană sau stat de drept au avut și vor avea mereu la bază sisteme și fundamente filosofice cu un impact determinant în evoluția gândirii judiciare.

Prin urmare, putem afirma că aria de cercetare a discursului judiciar, având ca funcție de bază persuasiunea (puterea de a convinge, de a influența), cuprinde diacronic istoria gândirii judiciare și a constituirii sistemului de drept european. În lucrarea sa *Retorica*, Aristotel este cel care a recunoscut printre primii importanța recurgerii la emoție, insistând asupra ideii ca ea trebuie produsă de discursul însuși și nu prin „născociri fundamentale" sau improvizări, frecvente în tribunalele grecești. Dar, accentul pus de Aristotel în „Retorica" sa este totuși cel al argumentării, al elementului argumentativ.

Prin prezentul studiu ne propunem să identificăm în baza unui corpus de pledoarii judiciare din istoria Franței o serie de tipologii ale pledoariilor, structura lor, să le examinăm sub aspect lexical și stilistic, utilizând *metoda de analiză lexicală, terminologică și stilistică*. Ulterior, ne vom putea pronunța și asupra *valorii estetice* a unor texte de pledoarii, în special a celor scrise de marii scriitori ai secolului al XIX-lea (V.Hugo, E.Zola) și incluse în patrimoniul literaturii franceze și universale.

Orice pledoarie este concepută pentru a convinge, și, în funcție de tipul discursului – acuzator sau apărător, oratorul trebuie să convingă judecătorii sau alte instanțe că mesajele lor sunt veritabile. Pledoariile pe care le-am analizat se pliază perfect unei structurii triadice – ***realul, imaginarul*** și ***simbolicul*** *:*

- ***realul*** cuprinde în mod evident expunerea faptelor,
- ***imaginarul*** presupune manipularea verbală care este utilizată pentru a falsifica realul,

- ***simbolicu***l reprezentă judecăți/raționamente, care se ridică deasupra contextului istoric și juridic al pledoariei pentru a lua viață în formulă lingvistică atemporală, uneori abstractă, cu nuanțe estetice, aplicabilă în mod universal în situații similare. (Guțu, 2013, p.9)

Astfel, vom putea deduce că toate cele trei părţi componente ale pledoariei sunt marcate de elocvenţa oratorilor. Alegerea lexicului, a termenilor de specialitate este de o importanță crucială pentru ca rezultatul final al pledoariei să fie atins: a convinge judecătorii. Pledoariile analizate diferă prin ceea ce este real, imaginar sau simbolic în structurile lor. Așa încât, putem depista cel puțin două tipuri de pledoarii:

- pledoarii în care locul realului este foarte important și în care oratorul evocă imediat fapte pentru a elucida situația culpabilului (discursul acuzatorului Robespierre contra lui Louis XVI sau cele două pledoarii ale lui Berryer în favoarea generalului Cambronne),
- pledoarii mai *scurte* și mai *concentrate* în ce privește elocvența (pledoaria lui Portalis, avocatul soției lui Mirabeau sau a lui Raymond Desèze pentru regele Louis XVI).

Aceste tipuri de pledoarii sunt construite pe exploatarea figurilor de stil, îndeosebi al doilea tip care este bazat pe elocvență, deoarece acțiunile de acuzare ale inculpaților sunt foarte dificile.

Înainte de a analiza fiecare din părțile unei pledoarii, trebuie să menționăm că de la Quintilian încoace toți autorii care s-au ocupat de elocvența judiciară indică, cu unele variații, aproape aceleași calități generale pe care trebuie să le îndeplinească o bună pledoarie. Prin urmare, Quintilian insista ca pledoaria să fie corectă, clară și artistică.

În limba franceză, cuvântul *pledoarie,* vine de la verbul ‘’a pleda’’, care definește acțiunea de a pleda, expunerea orală a faptelor unui proces și a reclamațiilor celui care pledează. Întrucât pledoaria cuprinde, prin definiție, o expunere orală, ar fi o eroare ca acest termen să fie utilizat în legătură cu un act de procedură. (Léger, 2004, p.29)

În această ordine de idei, considerăm că anume metoda *improvizării* în timpul procesului de judecată, a implicației emotive și estetice a situat pledoaria în aria genului judiciar oral, chiar dacă la bază au stat documente scrise, *note de pledoarii* (Corato, 2011, p.14), mai mult sau mai puțin complete. Notele de pledoarii trebuiau să cuprindă un plan clar al expunerii, să fie exacte, frazele să nu fie scrise în întregime, ci numai sugerate prin cuvinte frapante și să fie suficient de schematice pentru a nu frâna spontaneitatea și elanul improvizației.

Noțiunea de pledoarie *(plaidoirie, fr.* substantif, gen feminin), deseori în scrierile retorilor francezi poate fi întâlnită și sub denumirea de *plaidoyer (fr*, substantiv, gen masculin). Diferența rezidă doar în criteriul de prezentare a pledoariei și a autorului, a celui ce o prezintă, expune.

În așa fel, pledoaria, în primul caz e prezentată de un avocat (în cadrul unui proces) , iar *discursul de apărare* (le *plaidoyer*) e prezentat de un părinte, membru al familiei sau prienten (poate fi prezentat în orice formă, chiar și în afara unui proces, în presa timpului sau la alte întruniri ce nu poartă caracter juridic). Un exemplu concludent și celebru ar fi discursul de apărare al lui Victor Hugo din cadrul procesului intentat fiului său, Charles Hugo, jurnalist, care a publicat în 1851, un articol în ziarul “Evenimentul”, unde a descris în detalii ororile unei execuții prin ghilotinare, discurs devenit faimos prin *puterea expresivă* și prin *forța persuasiunii* cu care Victor Hugo a pledat împotriva pedepsei capitale.

O altă pledoarie celebră și o pagină interesantă în istoria Franței este procesul lui Émile Zola, intentat în urma scrisorii “J’accuse”/”Eu acuz”, adresate Președintelui Republicii, considerată drept un manifest împotriva antisemitismului (afacerea Dreyfus). Émile Zola s-a implicat personal în apărarea lui Dreyfus, ofițer evreu, care nu a fost achitat decât în 1904.

Acestea fiind spuse, vom accede spre rolul argumentării judiciare - e o categorie particulară a argumentării. O definiție a argumentării, propusă de lingvistele R. Amossy și R. Koren ar fi : “*o practică discursivă prin care o persoană intenționează să convingă publicul său de eficiența și relevanța tezei sale prin intermediul argumentelor persuasive”*. (Amossy, Koren, 2008, p.34)

O astfel de definiție comportă mai multe elemente asupra cărora ar merita de reflectat. Intâi de toate, argumentarea e o practică discursivă ce servește ca vehicul de bază fie limbajului scris, fie celui oral, acesta din urmă servind drept material sau instrument de intervenție.

Pe de altă parte, limbajul utilizat în argumentare este aproape întotdeauna un limbaj natural și firesc ; un limbaj de zi cu zi , nu e un limbaj codificat sau artificial, cum ar fi limbajul algebrei în științele matematice, unde toți termenii, semnele și simbolurile sunt clar definite, fără a lăsa vreo urmă de ambiguitate.

A argumenta înseamnă a vorbi cu elocvență. Retorica antică insistă pe teoria conform căreia între argumentare, elocvență, acțiune și fapte reale trebuie să existe o relație inseparabilă, marcată adesea prin : figuri de cuvinte sau de gândire ce ar permite să diversifice discursul, să bucure gustul estetic al audienței și, în acest mod, să faciliteze persuasiunea.

De asemenea, considerăm necesar să accentuăm și rolul adevărului, al veridicului și al justului în calitatea argumentării. Or, acesta ar trebui să devină o condiție ineluctabilă în pledoarie. Ne vom sprijini în acest sens pe o afirmație celebră a filosofului M. Foucault și anume : "*Noi suntem judecați, condamnați, clasificați, ni se impun sarcini, suntem sortiți unui anumit fel de a trăi și unui anumit fel de a muri în funcție de discursurile adevărate, care poartă cu ele efecte specifice de putere".* (Foucault, 2000, p.791) Actualitatea acestui citat merită luată în discuție și în cadrul structurilor pe care ne propunem să le analizăm ulterior – filozofemele.

In structura pledoariilor un rol deosebit revine unităților de expresie zise ***filozofeme***. Acestea pot fi plasate fie la începutul paragrafelor argumentative, fie la sfârșitul acestora, elocința *(elocutio)* fiind deseori concentrată nemijlocit anume în aceste mici teze sau concluzii filosofice cu valoare estetică. Le-am atribuit rolul unor premise general-valabile, concluzii între paragrafe, formulate cu multă expresivitate și măiestrie oratorică, servind adesea ca și soluții atemporale oferite umanității, sentințe situate între imaginar și simbolic.

Astfel, o definiție acceptată a filozofemelor ar fi***: "****expresii concentrate într-un adevăr socio-uman, care nu sunt susceptibile de a fi alterate în spațiu și timp "*. (Guțu, 2012, p.83) Din observațiile noastre, aceste expresii au rol de repere filosofice bine ancorate în timp și spațiu, dar și cu o valoare universală. Sunt reprezentate, de regulă, prin fraze scurte, bogate în expresii plastice, menite să transmită emoția emițătorului către receptor.

În pledoaria lui Victor Hugo împotriva pedepsei capitale, vom evidenția în cele ce urmează categorii distincte de filozofeme (*introductive* și *finale*, *lapidare* și *exhaustive*), categoriile estetice și procedeele stilistice pe care acestea le integrează.

Puterea judiciară a limbii va fi marcată, la *nivel lexical* de abundența următorilor termeni, lexeme și izotopii: *judecător, minister public, legi, putere legislativă, jurați, proces, ghilotină, eșafod, respectarea legii, a face dreptate.*

În scrisoarea lui Emile Zola, cu titlu de pledoarie, termenii juridici, lexemele și izotopiile comportă un caracter specific, în conformitate cu contextul istoric și judiciar în care aceasta a fost scrisă: *calomnie, mărturie, justiție, consiliu de război, tribunal militar, dreptate, Franța, Dreyfus, datorie, inamic, națiune, roman-feuilleton, cameră secretă.*

Dintre categoriile estetice și figurile de stil predominante vom remarca:

TRAGICUL. *"Această lege abominabilă, căreia conștiința umană i se opune cu o anxietate cu fiecare zi tot mai profundă, este pedeapsa cu moartea. Ei, bine! Domnilor! Aceasta e legea care constituie azi obiectul procesului, acesta este adversarul nostru!"* (Corato, 2011, p.417) Invocația retorică cu implicații de tragism ne transpune într-o realitate apocaliptică, înconjurată de o serie întreagă de forțe fatale care condamnă ființa umană.

Potrivit lui M. Ralea, considerațiunile metafizice asupra fenomenului morții au căpătat o mare importanță (în fine, gustul pentru tragic (*tragicul spectacular*, în opinia noastră) este așa de mare, încât devine aproape o categorie estetică prin sine însuși, nu prin fenomenul totalitar). Or, pentru multă lume, o piesă de teatru, spre exemplu sau o sentință judiciară, în cazul nostru, nu este considerată frumoasă dacă nu cuprinde o frământare adâncă, un tragism, o suferință. (Ralea, 1972, p.221)

Un alt exemplu factologic este oferit de către Emile ZOLA în scrisoarea sa "J'accuse" cu titlu de pledoarie judiciară în afacerea Dreyfus. Vom cita în acest context următorul filozofem cu o conotație tragică: *"Ce pată de glod pe numele dumneavoastră –vroiam să zic, pe a dumneavoastră domnie- această afacere Dreyfus! Da, noi asistăm la acest spectacol infam, al oamenilor pierduți în datorii și crime, a căror inocență este proclamată, în timp ce însăși onoarea unui alt om, cu o viață nepătată, este lovită! Nu am decât o singură pasiune, cea a luminii, în numele umanității, care a avut atât de suferit și care are dreptul la fericire."* (Corato, 2011, p.450)

Dacă e să omitem particularul, numele părților implicate, secolul, contextul, am putea cu ușurință demonstra conotații de tragism, de monstruos, injust, fapt ce ne permite să numim acest citat un filozofem.

COMICUL presupune, de asemenea, profunde judecăți de valoare. Iar în cadrul celebrelor discursuri judiciare pe care le analizăm în studiile noastre intervine un umor mai complicat, specific, cu accente ironice, situat mai degrabă la nivel de receptor și nefiind un scop sau intenție de bază a emițătorului. Or, emițătorul, în cazul formulării unui filozofem într-un discurs de apărare, vine cu principala sa intenție - persuasiunea, dar se pomenește cu un efect ludic oglindit în percepția și reacția interlocutorului/receptorului. Nu în zadar parantezele *(on rit)* nu au fost excluse la finalul paragrafelor încheiate cu filozofeme din cadrul faimoaselor pledoarii. Arhivele timpurilor au păstrat aceste probe, iar materialul factologic ne oferă exemple concludente: *"Les lois ne seraient jamais critiquées, et, par conséquent, il n'y aurait pas de raison pour qu'elles fussent améliorées, jamais reformées, l'assemblée nationale législative serait parfaitement inutile. Il n'aurait plus qu'à la fermer. Ce n'est pas là ce qu'on veut, je suppose. (On rit)".* Reacția publicului din sala de audiențe, marcată între paranteze, vine să demonstreze acest efect ludic : '*'se râde'', ''audiența râde''* sau *''hohote de râs în sală''.*

TRAGI-COMICUL. Mecanismul umorului în analiza textelor de pledoarii se bazează, din observațiile noastre, pe simulație. Formele comice ascund adesea un fond trist. Un proverb francez spune în acest sens: "Iau un aspect vesel pentru a nu izbucni în plâns". Deci, în comic și umor, râsul maschează adesea un sentiment grav, trist, o situație disperată. Fiind un sentiment total și amestecat, umorul este și o categorie estetică realistă ce ne explică mai ușor mecanismul vieții, considerând-o așa cum este. Burlescul, sarcasticul și cinicul ar veni să adauge intensitate și să ornamenteze această categorie estetică. Emile Zola, în scrisoarea sa, ne oferă și exemple de burlesc, sarcastic și chiar cinic: *"Eu afirm că ei sunt cei care o dezonorează, această mare armată națională, atunci când amestecă strigătul «Traiască armata!» cu strigătul «Moarte evreilor!»*

In lucrarea *L'ancienne Rhétorique* (1970), R. Barthes a remarcat caracterul multiplu / enciclopedic al retoricii, disciplina care s-a prezentat ca o tehnică, o știință, o morală, susținând adevărul, binele și frumosul. Cu alte cuvinte, aceasta s-a manifestat ca o formă de învățământ, o practică socială, ludică etc. Antichitatea greco-latină a dezvoltat în tratatele de retorică o meditație sistematică asupra limbii, al carei specific l-a constituit orientarea sa literară: artele poetice (pledoarii în versuri) sunt un fel de "stilistici" ale literaturii, construite pe ideea de abatere. La baza retoricii și a lingvisticii antice se afla însă "eroarea clasică": caracterul *normativ, prescriptiv* și *static* al preocuparilor de estetică a expresiei.

La *nivel stilistic,* vom analiza câteva procedee relevante.

REPETIȚIA are un rol determinant, fiind figura de stil prin care se accentuează și se insistă asupra unei idei, a unui concept. Prin intermediul acesteia poate fi remarcat lesne filozofemul existențial: *"Les bonnes définitions font les bonnes discussions"* (trad. *"Bunele definiții fac bunele discuții"*(V.Hugo, pledoaria împotriva pedepsei cu moartea din procesul lui Charles Hugo).

PERSONIFICAREA, în scopul ridicării la rang înalt și detronării unor fenomene sau instrumente de o atrocitate fără precedent. Astfel, romanticul Hugo își imaginează că îndeamnă cetățenii Franței să se adreseze direct ghilotinei, milei sau revoltei ca unor ființe umane: *"Critica- da, revolta - nu. Iată adevăratul sens; sensul unic al acestui cuvânt – respectul față de lege. În prezența unor fapte înspăimântătoare, pe care vi le-am descris, voi veți spune ghilotinei: Tu ai dreptate! Și voi veți spune milei: tu nu ai dreptate!"*

Ținem să observăm, de asemenea, o corelație dintre mijloacele artistice, un conglomerat și o abundență a tropilor în cadrul filozofemului de mai sus. Este prezent și *contrastul* ca asociere de idei contradictorii *(tu ai dreptate/tu nu ai dreptate; ghilotina/mila),* acesta având rolul de a opune categorii și realități distincte: *maleficul* și *beneficul*, *sacrul* și *profanul*.

EPITETUL, deseori suprapus cu *pleonasmul* (*Juste gloire, abominable torture, ancienne tradition, déclamateur démagogue, tourbe malfaisante)* sunt cele care produc efecte extraordinare în cadrul pledoariilor și în filozofemele selectate mai sus. *Epitetul* esta figura de stil care permite alăturarea celor mai expesive și inedite calificative pentru a oferi publicului descrieri spectaculoase, iar *pleonasmul* oferă o altă alternativă, mai profundă și mai insistentă în aspect estetic, din punctul nostru de vedere. Acesta teleportează receptorul spre o realitate de neconceput, intenția-i supremă fiind jocul inopinat dintre afirmație și negație, dintre tragic și comic.

INTREBAREA RETORICĂ, în combinație cu *invocația retorică*, redată prin interjecții, foarte comune discursului persuasiv pe de o parte, iar pe de altă parte, acestea fiind cele care trezesc și încing spiritele, invită la reflecții profunde și metafizice: *Quoi! est-ce donc là que nous en sommes? Offensaient-ils la justice de leur temps, la justice transitoire et faillible?*

ENUMERAȚIA**:** *Pâles, haletants, terrifiés, désespérés/ il se révolte, il se débat, il refuse de mourir / Palizi, terifiați, disperați, cu răsuflarea întretăiată/ se revoltă, se luptă, refuză să moară.* (Hugo) O înșiruire a unor termeni, aspecte, fapte despre aceeași temă, care ajută la amplificarea ideii exprimate. În fapt, înșiruirea este o enunțare succesivă a părților componente ale unui întreg.

În concluzie, ne permitem să confirmăm necesitatea abordării discursului judiciar din perspectivă lexicală și estetică, identificând într-un segment restrâns al textelor de pledoarii, în special în *discursurile de apărare*, scurte concluzii filosofice, teze atemporale, formulate de avocații timpurilor și valabile până astăzi. Acestea, la rândul lor au fost secționate, accentul fiind pus pe expresivitate, natura lor lexicală și stilistică, categoriile estetice pe care le reflectă, figurile de stil caracteristice și puterea judiciară a limbajului și a terminologiei utilizate.

Astfel, am formulat observația conform căreia creatorii de opere literare sunt artizanii inconfundabili nu doar ai curentelor literare și de gândire filosofică, ci și cei mai iscusiți retori și avocați ai cauzelor nobile privind libertatea de exprimare, lupta pentru valorile estetice autentice, militantismul, rezistența la oprimare și deschiderea spre atemporal și peren.

Referințe bibliografice:

1. AMOSSY, Ruth, KOREN, Roselyne (2008), « *Introduction , Argumentation et Analyse du Discours* ». In : *Open Edition Journals: https://journals.openedition.org/aad/172*
2. ARISTOTEL, *Retorica, (2004).* Ediție bilingvă, Traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș. București : IRI
3. ARISTOTE**,** *La rhétorique*. Œuvre numérisée par J. P. MURCIA : http://remacle.org/bloodwolf/philosophes/Aristote/rheto1.htm
4. BARTHES, Rolland (1984), « De l'œuvre au Texte ». In : *Le bruissement de la langue.* Paris : Seuil
5. FOUCAULT, Michel (2000), *Truth and Juridical Forms in Power. Essential Works of Foucault*, *1954-1984.* New York: The New Press
6. GUȚU, Ana (2012), *Ecrits traductologiques.* Chișinău: Sirius
7. GUȚU, Ana (2013), *Le Pouvoir judiciaire de la langue*. Chișinău: Sirius
8. LÉGER, Sylvie (2004) *La plaidoirie. Cours de français juridique*. Institut Joseph-Dubuc Collège universitaire de Saint-Boniface

Corpus :

9. CORATO, Nicolas (2011), *Grandes plaidoiries et grands procès du XVe au XXe siècles*. Paris: Editions PRAT